

Міністерство освіти і науки України
Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка
Факультет спеціальної освіти, психології і соціальної роботи
Кафедра логопедії та спеціальних методик

Дипломна робота
магістра

**з теми: «КОРЕКЦІЯ СИНТАКСИЧНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ
ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ»**

Виконала: студентка групи KorL1-M20z
спеціальності 016 Спеціальна освіта.
Логопедія

Огородник Олена Федорівна

Науковий керівник:

Мілевська О.П., канд. пед. наук,
доцент, доцент кафедри логопедії та
спеціальних методик

ЗМІСТ

ВСТУП.....	3
РОЗДІЛ I. ТЕОРЕТИЧНІ ЗАСАДИ ДОСЛІДЖЕННЯ ПРОБЛЕМИ СИНТАКСИЧНИХ УМІНЬ У ДІТЕЙ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	8
1.1. Закономірності становлення синтаксичних умінь у дітей з нормотиповим розвитком мовлення.....	8
1.2. Особливості опанування синтаксичними уміннями дітьми із загальним недорозвитком мовлення.....	19
1.3. Особливості корекції вмінь синтаксичного структурування речень у молодших школярів із загальним недорозвитком мовлення.....	31
РОЗДІЛ II. ДОСЛІДЖЕННЯ СТАНУ СФОРМОВАНОСТІ СИНТАКСИЧНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	41
2.1. Методика констатувального експерименту.....	41
2.2. Аналіз результатів констатувального дослідження.....	48
РОЗДІЛ III. МЕТОДИЧНЕ ЗАБЕЗПЕЧЕННЯ ЛОГОПЕДИЧНОЇ РОБОТИ З РОЗВИТКУ СИНТАКСИЧНИХ УМІНЬ У МОЛОДШИХ ШКОЛЯРІВ ІЗ ЗАГАЛЬНИМ НЕДОРОЗВИТКОМ МОВЛЕННЯ.....	53
3.1. Розробка методичного забезпечення для розвитку вмінь синтаксичного структурування речень у молодших школярів із ЗНМ.....	53
3.2. Апробація та аналіз отриманих результатів.....	65
ВИСНОВКИ.....	70
СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ.....	73
ДОДАТКИ.....	80

ВСТУП

Актуальність теми. Реформаційні процеси, які відбуваються в освітній галузі України, зумовлюють низку змін в системі підготовки здобувачів в початковій ланці шкільної освіти. Зокрема, це стосується і спеціальної освіти. Основні пріоритети її подальшого розвитку визначено Конституцією України, Законами України “Про освіту”, Державними стандартами освіти, Державною програмою “Діти України”, “Національною доктриною розвитку освіти України у XXI столітті”. Цими документами визначаються нові підходи до цілей, завдань і функцій спеціальної освіти та подальшого її розвитку.

У Державному стандарті спеціальної освіти дітей з особливими потребами визначено, що провідною ідеєю реформування освіти є орієнтація на виявлення й ефективне використання збережених або достатньо зрілих психічних процесів та функцій цих дітей, а також – на цілеспрямоване формування у них порушених у своєму розвитку тих психічних процесів, що обумовлюють рівень опанування програмовим матеріалом.

Категорія осіб з особливими освітніми потребами навчається в різних закладах, в залежності від ступеня розумової відсталості, нозології та порушень. Найбільшу категорію серед цієї когорти осіб складають діти із загальним недорозвиненням мовлення (Р. Левіна, Ю. Рібцун, Л. Трофіменко, Е. Данілавичюте, Є. Соботович, І. Прищепова, Н. Жукова, О. Мастюкова, Т. Філічова, Л.Ткаченко та ін.).

Особливості засвоєння програмового матеріалу освітніх програм цими дітьми становили окремий предмет досліджень, що відображено у працях Н. Гаврилової, А. Гермаковської, І. Глущенко, Р. Лалаєвої, О. Мастюкової, О. Мілевської, О. Мякушко, Л. Лісової, Н. Савінової, В. Тарасун, Н. Чередінченко, М. Шевченко, М. Шеремет, А. Ястрєбової та інших.

У дітей з загальним недорозвиненням мовлення спостерігається патологічний перебіг мовного розвитку. Основними ознаками загального

недорозвиненням мовлення в дошкільному віці є пізній початок розвитку мови, уповільнений темп мовленнєвого розвитку, обмежений, не відповідає віку словниковий запас, порушення формування граматичного ладу мовлення, порушення звуковимови і фонематичного сприйняття. При цьому у дітей відзначається збереження слуху та задовільний розуміння доступною для певного віку зверненої мови. У дітей з загальним недорозвиненням мовлення мова може перебувати на різному рівні розвитку. У початковій школі ЗНМ проявляється більш чітко і потребує негайної корекції, адже може стати причиною поганої успішності учнів.

Модернізація та реформування галузі початкової освіти ставить нові вимоги до розвитку мовлення молодших школярів із ЗНМ, зокрема це стосується опанування синтаксичними вміннями.

Теоретичні основи проблеми вивчення синтаксису розглядалися О. Біляєвим, В. Горяним, Н. Іваницькою, К. Плиско, Р. Христіаніною та ін. Синтаксичну будову писемного мовлення досліджував М. Феофанов. Сучасні розвідки проблеми методики синтаксису зустрічаємо у працях С. Карамана, О. Горошкіної, С. Омельчука, М. Кравець, Л. Шевцової. Особливості розвитку мовлення в учнів початкових класів із ЗНМ розглядалися у працях Г. Бабіної, С. Валявко, О. Грибової, В. Гончарової, Н. Серебрякової, Є. Соботович, О. Мілевської.

Питання теорії й практики формування комунікативних умінь і навичок в учнів із тяжкими порушеннями мовлення знайшли своє відображення в працях Л. Бартеневої, Ю. Коломієць, О. Ревуцької, Є. Соботович, В. Тарасун, В. Тищенко, Л. Трофименко, Т. Філічевої, Т. Фотекової, Н. Чередніченко, Г. Чиркіної, М. Шеремет та ін. За результатами спеціальних досліджень встановлено, що найхарактернішим для дітей із загальним недорозвитком мовлення є недостатнє вміння відзначати і узагальнювати явища мови, її звукові й морфологічні особливості, форми словозміни, способи словотвору та синтаксичні конструкції. Прогалини фонетико-фонематичної та лексико-граматичної сторін мовлення часто стають нагальною перешкодою не тільки

в оволодінні синтаксисом, а й у засвоєнні програмового матеріалу з інших предметів мовного циклу. У таких дітей спотворене розуміння маловідомих слів і текстів природничого, географічного, математичного та літературного змісту. Основним завданням у роботі над синтаксисом є формування у дітей із ЗНМ навичок правильної побудови різних типів речень і уміння поєднувати їх у зв'язне висловлювання.

Діти повинні оволодіти реченням як основною синтаксичною одиницею мови (Л. Єфіменкова, Н. Жукова, І. Марченко, Є. Соботович, Л. Трофименко, Т. Філічева, Г. Чіркїна, Т. Швалюк та інші). Робота над реченням проводиться шляхом виконання системи вправ, яка дає дітям можливість практично засвоїти основні ознаки речення. В її основі лежить поступовий перехід від простого речення, непоширеного, двослівного до поширеного із другорядними членами та однорідними членами, а також паралельно ведеться робота з його граматичного оформлення.

Однак, не всі аспекти проблеми знайшли відображення у працях вчених, тому нами було обрано тему магістерського дослідження у наступному формулюванні: “Корекція синтаксичних умінь у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення”.

Мета дослідження: розробити методичне забезпечення з корекції умінь синтаксичного структурування у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення.

У відповідності з метою та гіпотезою наше дослідження спрямувалося на **вирішення наступних завдань:**

- проаналізувати науково-методичну літературу з проблеми становлення синтаксичних умінь, вивчити закономірності формування механізмів синтаксичного структурування у дітей з нормотиповим та порушеним розвитком мовлення;
- розкрити методичні аспекти формування синтаксичних умінь у молодших школярів;

- експериментально дослідити стан сформованості синтаксичних умінь у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення;

- науково обґрунтувати та експериментально перевірити методичне забезпечення для розвитку вмінь синтаксичного структурування речень у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення.

Об'єкт дослідження – синтаксичні уміння у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення.

Предмет дослідження – методичне забезпечення з корекції синтаксичних умінь у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення.

Методологічна база дослідження: психолінгвістичні положення про структуру мовленнєвої діяльності (Є. Соботович, І. Зімня, О. Леонт'єв, М. Жинкін та ін.), про ставлення зв'язних висловлювань за умов типового мовленнєвого онтогенезу (О. Гвоздєв, А. Богуш, А. Бородіч, О. Леонт'єв); про розвиток синтаксичної структури мовлення у дітей із загальним недорозвиненням мовлення (Е. Данілавічюте, Ю. Рібцун, Є. Соботович, В. Тищенко, Л. Цветкова); про особливості опанування граматичними знаннями та уміння у процесі шкільного навчання (Н. Голуб, Ю. Пінчук, Л. Спірова, М. Шеремет та ін.)

Методи дослідження. Для вирішення означених завдань, досягнення мети і використовувався комплекс загальнонаукових методів: *теоретичні* – аналіз філософської, психолого-педагогічної літератури, нормативних документів з проблеми дослідження; *емпіричні* спостереження, аналіз та узагальнення результатів для встановлення достовірності дослідження і визначення ефективності розробленого методичного забезпечення для розвитку вмінь синтаксичного структурування речень у молодших школярів із ЗНМ; *експериментальні* – педагогічний експеримент, який підтвердив необхідність проведення означеного дослідження; констатувальний, формувальний та контрольний етапи.

Експериментальна база дослідження: Комунальний заклад “Рівненський обласний навчально-реабілітаційний центр” Рівненської обласної ради.

Наукова новизна дипломного дослідження полягає у наступному:

– уточнено зміст поняття „синтаксичні уміння” та доповнено науково-теоретичні відомості щодо специфіки опанування синтаксичними уміннями дітьми з нормотиповим та порушеним мовленнєвим розвитком;

– теоретично обґрунтовано методичне забезпечення для розвитку вмінь синтаксичного структурування речень у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення.

Практична значущість дипломного дослідження виявляється у розробленні та апробації комплексу завдань для проведення корекційної роботи стосовно синтаксичних умінь у молодших школярів із загальним недорозвиненням мовлення.

Матеріали дослідження можуть використовуватися вчителями початкових класів, які працюють з учнями із загальним недорозвиненням мовлення; асистентами вчителів; студентами закладів вищої освіти, які здобувають спеціальність 016 Спеціальна освіта. Логопедія.

Апробація результатів дослідження здійснювалась на звітній науково-практичній конференції студентів та магістрантів Кам’янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка (2020 р.), на засіданнях методичного об’єднання вчителів, логопедів, корекційних педагогів КЗ „Рівненський обласний навчально-реабілітаційний центр”; на Міжнародній науково-практичній конференції „Тенденції розвитку психології та педагогіки” (Київ, 6-7 листопада 2021р.)

Публікації. Основний зміст і результати дослідження висвітлено у 1 публікації автора.

Структура роботи. Робота складається із вступу, трьох розділів, загальних висновків, списку використаних джерел та додатків. Робота містить 1 таблицю та 11 рисунків. Основний обсяг складає 73 сторінки.

ВИСНОВКИ

Проведене нами дослідження дозволяє сформулювати наступні висновки та узагальнення:

1. Важливою складовою мовленнєвого розвитку дитини є опанування нею синтаксичними вміннями, які є основою відтворення лексико-сміслових та граматико-сміслових залежностей між словами у висловлюваннях. У дітей із ЗНМ наявні особливості засвоєння і використання умінь синтаксичного структурування. У сучасній науці розглядають формування знань про синтаксис в учнів початкових класів з ЗНМ як організаційно-педагогічну систему формування мовленнєвої і комунікативної компетентності молодшого школяра із порушеннями мовлення та його особистості.

2. Корекція синтаксичних умінь у молодших школярів із ЗНМ має певну специфіку. Корекційна робота з подолання синтаксичних порушень проводиться поетапно у залежності від проявів та ступеня мовленнєвих порушень. Шляхом синтаксичних операцій відбувається утворення та передача змісту речення, коли учні із ЗНМ вчаться оперувати лексичним складом речення, морфологічними елементами слова при збереженні смислу речення; перетворювати речення шляхом зміни головного члена речення, часу події до моменту мовлення, стану, виду.

3. Експериментальне вивчення стану сформованості синтаксичних умінь у молодших школярів із ЗНМ засвідчило недостатність вказаних умінь у досліджуваних, що виявлялось у якісних та кількісних показниках.

Зокрема, типовими помилками синтаксичного типу в учнів ЕГ були недостатні знання про синтаксичну будову мовлення, порушення розуміння особливостей граматичних форм та умінь встановлювати відповідності між синтаксичними елементами, недоліки умінь побудови смислових зв'язків у реченнях та встановлювати причиново-наслідкові залежності. Якісний аналіз емпіричних даних засвідчив несформованість у більшості учнів умінь утворювати складні речення. Було також виявлено знижений інтерес до

виконання діагностичних завдань, за винятком випадків наочного підкріплення (опори на сюжетний малюнок).

Виявлені у досліджуваних труднощі розуміння причинено-наслідкових зв'язків у лінійному представленні (між сюжетами малюнків на одній картці) вказують на несформованість у них мовно-мисленнєвих операцій, що, в свою чергу, є причиною недорозвитку синтаксичних умінь.

В експериментальній групі до високого рівня сформованості синтаксичних умінь нами було віднесено лише 16,7% молодших школярів із ЗНМ; до середнього – 33,3%; до низького – 50,0%.

В контрольній групі до високого рівня сформованості синтаксичних умінь нами було віднесено 18,2% молодших школярів із ЗНМ; до середнього – 36,4%; до низького – 45,4%.

Отримані нами результати констатувального дослідження зумовили розроблення методичного забезпечення для проведення корекційної роботи з формування синтаксичних умінь у молодших школярів із ЗНМ.

4. Розроблення і застосування методичного забезпечення з корекції синтаксичних умінь у молодших школярів із ЗНМ під час формувального експерименту виявило позитивну динаміку.

В експериментальній групі до високого рівня сформованості синтаксичних умінь нами було віднесено 33,3% молодших школярів із ЗНМ (динаміка +16,6%); до середнього – 41,7% (динаміка +8,4%); до низького – 25,0% (динаміка -25,0%). В контрольній групі до високого рівня сформованості синтаксичних умінь нами було віднесено 18,2% молодших школярів із ЗНМ (динаміка 0,0%); до середнього – 45,4% (динаміка +9,0%); до низького – 45,4% (динаміка -9,0%).

В учнів експериментальної групи покращились уміння розрізнявати речення з різною метою висловлювання, структурувати речення за опорними словами, виділяти з тексту речення і пояснювати зв'язки між словами у них, використовувати синтаксичні конструкції з прийменниками, виявляти надлишкові синтаксичні елементи у реченнях, здійснювати мовних аналіз

речень – поділяти речення на окремі слова, ставити смислові запитання до окремих синтаксичних елементів речень.

Отримані результати дають можливість зробити висновок про те, що ефективність корекції синтаксичних умінь у молодших школярів із ЗНМ зростає за умов використання методичного забезпечення для розвитку вмінь синтаксичного структурування речень.

Перспективу подальших наукових розвідок вбачаємо у розробленні тематичного кейсу методичних прийомів формування та корекції синтаксичних умінь у молодших школярів із різним рівнем загального недорозвиненням мовлення.

СПИСОК ВИКОРИСТАНИХ ДЖЕРЕЛ

1. Бацевич Ф. С. Філософія мови: Історія лінгвофілософських учень: Підручник. К. : ВЦ “Академія”, 2008. 240 с.
2. Блінова Г. Й. Альбом для обстеження мовлення у дитини: Навч.-метод. посіб.: В 2 ч. К. : Благовіст, 2001. 215 с.
3. Блінова Г. Й., Черпіта О. Р. Дидактичний матеріал для подолання дислексій у дітей. К.: «Проза», 2000.
4. Вашуленко М. С. Методика навчання української мови в початковій школі. Навчальний посібник. К.: Літера ЛТД, 2002. 115 с.
5. Вихованець І. Р. Нариси функціонального синтаксису української мови. К.: Наук. думка, 1992. 223 с.
6. Вихованець І. Р. Українська мова. Енциклопедія: 2-е вид. К.: Вид-во «Українська енциклопедія ім. М.Бажана», 2004. С.513-514.
7. Гвоздев А. Н. Вопросы изучения детской речи. СПб.: Детство-пресс, 2001. 472 с.
8. Гвоздев А. Н. От первых слов до первого класса. М.: Изд-во КомКнига, 2005. 320 с.
9. Данілавічюте Е. А. Обґрунтування методики діагностики готовності дошкільників із НЗНМ до опанування навичок читання. *Дидактичні та соціальнопсихологічні аспекти корекційної роботи у спеціальній школі*: Наук.-метод. зб.: Вип.5 К.: Наук. світ, 2004. С. 215 – 218.
10. Данілавічюте Е. А. Корекція фонемографічних помилок в учнів з дитячим церебральним паралічем. *Дефектологія*. 1999. № 2. С.29 – 34.
11. Жукова Н. С., Мастюкова Е. М., Филічева Т. Б. Преодоление общего недоразвития речи у дошкольников. – М.: Просвещение, 1990. 238 с.
12. Загнітко А. П. Теоретична граматики української мови: Синтаксис. Донецьк: ДонНУ, 2001. 662с.
13. Ільїна Н. В. Особливості оволодіння граматичною будовою мови дітьми із нерізко вираженим загальним недорозвиненням мовлення. *Науковий*

часопис НПУ імені М.П. Драгоманова. Серія 19. Корекційна педагогіка та психологія: [зб. наук. Праць. відп. ред. В.М. Синьов]. Київ: НПУ імені М.П. Драгоманова, 2014. №28. С. 85-88.

14. Колупаєва А. А. Формування у першокласників з мовленнєвими вадами уявлень про фонетичну і граматичну систему рідної мови: дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03; Ін-т педагогіки АПН України. К., 1998. 145 с.

15. Коррекционное обучение младших школьников с тяжелыми нарушениями речи на логопедических занятиях и уроках украинского языка. под. Ред. В. В. Тарасун. К., 1986.

16. Кочерган М. П. Вступ до мовознавства: Підручник для студентів філологічних спеціальностей вищих закладів освіти.). К.: Видавничий центр «Академія», 2000. 368с.

17. Кроткова Л. А. Усвоение словосочетаний существительных с прилагательным на уроках развития речи в младших классах школы для детей с тяжелыми нарушениями речи. *Вопросы логопедии*. М., 1978.

18. Лалаева Р. И. Коррекция общего недоразвития речи у дошкольников (формирование лексики и грамматического строя). С-Пб.: Союз, 1999. 160с.

19. Лалаева Р. И. Логопедическая работа в коррекционных классах. М.: Владос, 2004. 222 с.

20. Левина Р. Е. Характеристика общего недоразвития речи у детей. *Основы теории и практики логопедии*. М.: Просвещение, 1968. 173 с.

21. Лобчук О. Г. Завдання для перевірки мовленнєвих умінь та навичок у молодших школярів. К.: Освіта, 1996. 122 с.

22. Логопедія: підручник. За ред. М. К. Шеремет. Вид. 3-тє, перер. та доповн. К.: Видавничий Дім «Слово», 2015. 776 с.

23. Малярчук А. Я. Обстеження мовлення у дітей: Дидактичний матеріал для обстеження мовлення у дітей. К. : Літера, 2002. 104 с. : іл.

24. Марченко І. С. Спеціальна методика початкового навчання української мови (логопедична робота з корекції порушень мовлення у дошкільників). К.: Видавничий Дім «Слово», 2010. 288 с.

25. Методические рекомендации по преодолению первичных нарушений речевого развития у учащихся подготовительного и первого классов школы для детей с тяжелыми нарушениями речи. сост. Собонович Е.Ф. К., 1989.

26. Мілевська О. П. До питання формування зв'язних висловлювань в учнів із загальним недорозвитком мовлення. *Логопедія: наук.-метод. журнал.* 2011. №1. С. 45–51.

27. Мілевська О. П. До проблеми мовленнєво-сміслових операцій у дітей із загальним недорозвиненням мовлення. *Психологія та педагогіка у XXI столітті.* К.: ГО „Київська наукова організація педагогіки та психології”, 2019. С. 62-65.

28. Мілевська О. П. Прийоми корекції мовленнєво-сміслових операцій у молодших школярів із ЗНМ. *Наукові праці Кам'янець-Подільського національного університету: у 3-х томах.* Кам'янець-Подільський: Кам'янець-Подільський національний університет імені Івана Огієнка, 2016. Вип.15. Т.1. С. 120-121.

29. Мілевська О. П. Розвиток зв'язних висловлювань у старших дошкільників із загальним недорозвиненням мовлення: корекційний та освітній аспекти. *Развитие системы коррекционного образования на современном этапе: материалы Междунар. науч.-практ. конф.* Симферополь, 2013. С. 139–145.

30. Навчальні програми з української мови для підготовчого, 1-4, 5 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення. Режим доступу: <http://www.mon.gov.ua/>

31. Николаева С. М. Из опыта работы по упорядочению грамматического строя у учащихся с НОНР. *Дефектология.* 2000. №1. С. 86 – 96.

32. Плющ М. Я. Граматика української мови: Морфеміка. Словотвір. Морфологія: у 2 ч.: Підруч. для студ. філол. спец. вищ. навч. закл. К.: Вища школа, 2005. 208 с.

33. Плющ М. Я. Способи словотвору в сучасній українській літературній мові: Автореф. дис... канд. філ. наук. К., 1956. 20 с.

34. Про затвердження Державного стандарту початкової освіти: постанова Каб. Міністрів України від 21 лют. 2018 р. № 87 / [Електронний ресурс]. – Режим доступу до вид.: <http://zakon3.rada.gov.ua/laws/show/87-2018-%d0%bf>

35. Про освіту : Закон України. *Відомості Верхов. Ради України*. Офіц. вид. К. : Парламентське вид-во, 2017. № 38-39. ст. 380.

36. Про схвалення Концепції реалізації державної політики у сфері реформування загальної середньої освіти «Нова українська школа» на період до 2029 року: розпорядження Каб. Міністрів України від 14 груд. 2016 р. № 988-р [Електронний ресурс]. Режим доступу до вид.: <https://www.kmu.gov.ua/ua/npas/249613934>

37. Програми з корекційно-розвиткової роботи для підготовчих, 1-4 класів спеціальних загальноосвітніх навчальних закладів для дітей з тяжкими порушеннями мовлення: «Корекція розвитку». За ред. Данілавичюте Е.А., Колупаєвої А.А., Трофименко Л.І. Київ – Чернівці: Букрек, 2017. С.36-44, С.58-65.

38. Рібцун Ю. В. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей молодшого дошкільного віку із ЗНМ : програмно-методичний комплекс. К.: Освіта України, 2011. 292 с.

39. Савінова Н. В. Логодіагностика готовності дітей із тяжкими порушеннями мовлення до здійснення базових словотворчих операцій. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія*. 2014. Вип. 27. С. 184- 188.

40. Сидоренко В. В. Педагогічна майстерність учителя української мови і літератури в системі післядипломної освіти: акме-синергетичний аспект: термінологічний словникдовідник. Донецьк: Каштан, 2013. 100 с.
41. Соботович Е. Ф. Психолінгвістическая структура речевої діяльності и механізми её формування. К.: ИЗМН, 1997. 44 с.
42. Соколова Н. В. Обучение детей с ФФНР и ОНР навыку употребления предложноподлежащих форм. *Дефектология*. 1999. №1. С.55 – 58.
43. Спирина Л. Ф. Особенности речевого развития учащихся с тяжёлыми нарушениями речи (I-IV кл.). М.: Педагогика, 1980. 192 с.
44. Тарасун В. В. Логодидактика: навч. посіб. 2-е вид. К.: Слово, 2011. 392 с.
45. Тарасун В. В. Тесты учебных способностей для класса I класса. К., 1992. 54 с.
46. Типова освітня програма початкової освіти. I цикл (1-2 класи). під кер. Р. Б. Шияна.
47. Тищенко В. В. Загальний недорозвиток мовлення: перспективи подальших досліджень. *Збірник наукових праць Кам'янець-Подільського національного університету імені Івана Огієнка: Серія соціально-педагогічна*. Т. 2. Вип. 23. Кам'янець-Подільський: Медобори, 2013. С. 396–405.
48. Трофименко Л. І. Корекційне навчання з розвитку мовлення дітей старшого дошкільного віку із ЗНМ: Програмно-методичний комплекс. К. : Літера. 2013. 108 с.
49. Трофименко Л. І. Механізми засвоєння лексико-граматичних одиниць мови учнями молодшого шкільного віку із нерізко вираженим загальним недорозвитком мовлення. *Дефектологія. Особлива дитина: навчання і виховання*. 2013. С. 9 – 13.
50. Трофименко Л. І. Теоретичні передумови формування морфологічних знань у школярів із тяжкими порушеннями мовлення. *Освіта*

осіб з особливими потребами: шляхи розбудови: Вип. 8. за ред. В. В.Засенка, А. А. Колупасвої. К.: ТОВ «Поліграф плюс», 2015. С. 160 – 165.

51. Трофименко Л. Формування лексико-граматичної сторони мовлення у дітей п'ятого року життя із загальним недорозвитком мовлення: автореф. дис. ... канд. пед. наук: 13.00.03. К., 2004. 20 с.

52. Українська мова: енциклопедія. К.: Вид-во «Укр. енцикл.» ім. М.П. Бажана, 2004. 824 с.

53. Филичева Т.Б. Особенности формирования речи у детей дошкольного возраста. М.: Альфа, 1999 314 с.

54. Филичева Т. Б., Чиркина Г. В.. Устранение общего недоразвития речи у детей дошкольного возраста. М.: Айриспресс, 2008. 224 с.

55. Філософський словник. К.: Гол.ред.УРЕ, 1986. 796с.

56. Чередніченко Н. В. Початковий курс навчання української мови молодших школярів із тяжкими порушеннями мовлення (ТПМ). Навчально-методичний посібник (курс лекцій). К.: Видавничий Дім «Слово», 2012. 208с.

57. Шеремет М. К. До проблеми формування мовленнєвої готовності дітей до навчання у школі. *Науковий часопис НПУ імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія.* 2014. Вип. 28. С. 248-251. Режим доступу: http://nbuv.gov.ua/UJRN/Nchnpu_019_2014_28_53

58. Шеремет М. К. Методика навчання української мови молодших школярів із порушеннями мовленнєвого розвитку (у процесі засвоєння словотворчих засобів): навчальний посібник. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 194 с.

59. Шеремет М. К. Навчальна програма для 2-4 класів школи для дітей з ТПМ. Київ: Початкова школа, 2005. 26 с.

60. Шеремет М. К. Фізіологічні і психологічні передумови мовленнєвого розвитку дітей в нормі та паталогії. *Науковий часопис Національного педагогічного університету імені М. П. Драгоманова. Серія 19: Корекційна педагогіка та спеціальна психологія : збірник наукових праць.*

Нац. пед. ун-т імені М. П. Драгоманова. Київ: Вид-во НПУ імені М. П. Драгоманова, 2014. Вип. 27. С. 5-7.

61. Шеремет М. К. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання в школі: навчально-методичний посібник. Київ: НПУ імені М. П. Драгоманова, 2009. 138 с.

62. Шеремет М. К., Пахомова Н. Г. Формування мовленнєвої готовності дітей старшого дошкільного віку з порушеннями мовлення до навчання в школі. Навчально-методичний посібник. К., 2009.

63. Шеремет М. К., Ревуцька О. В. Логопедія Навчальний посібник. К.: НПУ ім. М.П. Драгоманова, 2009. 160 с.

64. Шульжук К. Ф. Синтаксис української мови: Підручник. Київ: ВЦ "Академія", 2004. 408 с.

65. Яковлева С. Д. Особливості прояву психофізіологічних функцій у дітей з вадами розвитку: Монографія. Херсон. 2013. 351 с.

66. Ярмаченко М. Д. Педагогічний словник. К.: Педагогічна думка, 2001. 516с.

67. Яценюк Л. І. Логопедичний погляд на мовленнєву готовність дитини до навчання у школі. *Нова пед. думка*. 2006. № 3. С. 23–25.

68. Alridge J. What's happening in special education? *Childhood Education*. 2008. 84 (3). P. 180–191.

69. Basics of special education in vocational education and training. The Science of Special Needs Pedagogy. JAMK University of Applied Sciences. URL: <https://oppimateriaalit.jamk.fi/seninvet/the-science-of-special-needs-pedagogy/>

70. Beyer T. G. The cognitive basis for linguistic structures / T. G. Beyer. *Cognition and the Development of Language*. New York : [w. r.], 1970. P. 279–362.

71. Bishop D. V. M. Speech and language disorders. *Putter's Child and Adolescent Psychiatry*. Oxford: Blackwell, 2008. P. 782–801.

72. Black-Hawkins K Understanding inclusive pedagogy. *Inclusive Education/ Plows&B. Whitburn (Eds.)*. 2017. P. 13-28.